

УДК 37.035.6:355.23:356.13

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПАТРІОТИЗМ» У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОДВИГУ СУЧАСНИХ ПРИКОРДОННИКІВ

В. І. Мірошніченко

У статті висвітлено особливості трактування патріотизму у період другої світової війни, а також у наш час, здійснено порівняння основних джерел тодішнього та сучасного патріотизму, звертається увага на внесок воїнів-прикордонників у справу перемоги над фашизмом, в захист державного суверенітету та цілісності України. Автор наголошує на необхідності історичної пам'яті, яка є основою культури, зв'язку поколінь, патріотичного виховання сучасників.

Ключові слова: патріотизм, патріот, патріотичне виховання, прикордонники, історична пам'ять, подвиг.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Результати ретроспективного аналізу патріотичного виховання в Україні свідчать, що теорія патріотичного виховання пройшла складний шлях розвитку від зародження української національної свідомості, культури, довготривале їх знищення в умовах бездержавності, через часи радянської влади та комуністичної ідеології до здобуття Україною незалежності, до відбиття російської агресії на сході країни. Витоки патріотичного виховання містяться в особливостях суспільного розвитку на різних етапах історії. На окремих етапах історії по-різному тлумачилось поняття «патріотизм». Але у всі часи, коли українцям доводилось братися за зброю, щоб уберегти свою державу, воно набувало спільного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблеми формування та розвитку патріотизму приділяється значна увага в науковій літературі. Це праці О. Даценка, А. Науменка, В. Дзюби, О. Жаровської, О. Коркішко, В. Герасимчук, М. Боришевського, Ю. Красильника, О. Максютова, Т. Маланюка, Г. Шевченко та ін. Однак на сьогодні недостатньо висвітлено ретроспективу поняття «патріотизм», а саме його розгляд у контексті порівняння подій другої світової війни із сучасністю, що і зумовило актуальність нашого дослідження.

Метою статті є тлумачення поняття «патріотизм» у контексті історичної пам'яті другої світової війни та подвигу сучасних прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Патріотизм – одна зі складових етичного і культурного виховання, що входить у процес формування відчуттів, поглядів, переконань, світогляду. Патріотизм визначає якості людини і мобілізує її на працю і подвиг в ім'я народу, могутності своєї держави, на збереження народного надбання. Патріотизм зміцнює такі якості особистості, як почуття обов'язку і відповідальності перед народом і державою, нетерпимість до всього негативного, непримиренність до несправедливості [1–3].

У психолого-педагогічній літературі поняття «патріотизм» має далеко неоднозначне трактування. Ним визначається любов до свого народу і його традицій, до рідної природи, рідного краю, мови, культури і звичаїв свого народу. Він виявляється в гордості за успіхи свого народу в галузі науки, техніки, виробництва, у культурі, шанобливому ставленні до атрибутів своєї держави, її законів. Поняття патріотизму достатньо обширне і не зводиться до одного лише почуття обов'язку перед Вітчизною [4, с. 31]. Учені-педагоги В. Гарнійчук [5], В. Коваль [6], П. Якобсон [7] вважають, що патріотизм – це почуття чи моральний принцип; М. Качур [8], П. Онищук [9] переконують, що це якість особистості.

Кожне покоління по-своєму проходить школу патріотизму. Особливе місце в історії вітчизняної педагогічної науки має теорія та практика патріотичного виховання періоду другої світової війни та сучасного періоду, оскільки сьогодні, як і у ті роки, патріотом вважається той, хто захищає рідну землю, не шкодуючи власного життя.

Для нападу на Радянський Союз гітлерівська Німеччина зосередила поблизу наших кордонів значні сили: 190 дивізій, більше 4 000 танків, 1 980 літаків, 47 200 гармат та мінометів – армію загальною чисельністю 5,5 млн. людей [10, с. 21]. Розпочинаючи загарбницьку війну, уряд фашистської Німеччини розраховував на її швидке завершення. Ані Гітлер, та жоден з його генералів не зуміли передбачити мужності, героїзму, патріотизму, з якими армія та весь народ відстоювали свою землю.

Причинами неготовності протистояти російській агресії у 2014 році були такі: недооцінка і неефективна протидія підривній діяльності спецслужб та масованій пропаганді Російської Федерації (*особливо в Криму та на сході*), відносна «прозорість» східних кордонів, демілітаризація прикордонного відомства (*відсутність групової зброї, бронетехніки та відповідних фахівців*), відсутність реальних планів прикриття кордонів в кризовий період. Але агресія була стримана завдяки

мужності, героїзму, патріотизму та незламності сучасного покоління українців.

Сьогодні противник використовує різноманітні форми та способи ведення «гібридної війни», а саме: активізує проти України всі види розвідок; накопичує підрозділи власних збройних сил (у тому числі, проводить навчання) у районах, прилеглих до кордону, з метою демонстрації військової сили; створює у східних областях та на Кримському півострові антиукраїнське інформаційне поле; блокує пункти пропуску через кордон; здійснює обстріли з території Російської федерації із ствольної та реактивної артилерії підрозділів та знищення прикордонної інфраструктури; проводить диверсійно-підривні дії регулярними підрозділами збройних сил Російської Федерації, у тому числі з використанням цивільного населення; переміщує через неконтрольовані ділянки кордону зброю, боеприпаси, валюту та вантажі для бойовиків.

Відтак, завданнями Державної прикордонної служби України в зоні проведення антитерористичної операції є такі:

здійснення пропуску осіб і транспортних засобів через визначені КПВВ і КрП;

патрулювання та оперативне прикриття смуги безпеки поза дорожніми коридорами;

ведення активної розвідки та оперативно-розшукової діяльності;

участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами противника, охороні та обороні об'єктів прикордонної інфраструктури та місць дислокації підрозділів;

забезпечення режимних заходів у смузі безпеки.

До того ж прикордонники виконують даткові завдання оборонного характеру:

участь у проведенні антитерористичної операції на сході країни;

забезпечення контролю на адміністративній межі з Автономною Республікою Крим;

забезпечення роботи зведеної прикордонно-митної групи у пункті пропуску на території Російської Федерації з метою контролю переміщення через кордон гуманітарних конвоїв;

підготовка до відновлення контролю за державним кордоном у межах Донецької та Луганської областей;

реалізація планів фортифікаційного та інженерного облаштування (у т. ч. кордону з Російською Федерацією «Європейський вал» та узбережжя «Морська стіна»).

У роки другої світової війни могутнім засобом виховання патріотизму особового складу було друковане слово – листівки, газети, журнали,

стіннівки. Активно здійснювався процес пошуку нових форм виховної роботи, які б дозволяли підняти її на якісно новий рівень. Велику силу патріотичного впливу мали твори фронтних письменників, поетів та композиторів, що народжувались під глибокими враженнями трагедії війни, тому досить об'єктивно зображували її сутність та користувалися у воїнів особливим інтересом («Священна війна», «В землянке»). Будучи фронтним журналістом, А. Малишко видав сім збірок поезій: «Україно моя», «До бою вставайте», «Битва», «Понад пожари», «Слово о полку», «Полонянка», «Ярославна». За таких умов діяльність письменників, поетів, митців, що були на фронті, трансформувалася у фактор патріотичного виховання, стала духовним джерелом патріотизму.

Більший період Великої Вітчизняної війни проходив на території України. «Батьківчино наша – Україна-мати! Благослови зброю синів своїх, прийми нашу кров, наші рани і подяку, що породила нас у великий грізний час, що возвеличила наше життя гордим щастям боротьби за твою долю, за все слов'янство, за людство», – наголошував великий патріот України О. Довженко у кіноповісті «Україна в огні» [11, с. 475].

Поет В. Сосюра 1942 року, коли Україна палала у вогні війни, на хвилі великого духовного піднесення написав вірш «Любіть Україну», в якому передав глибину патріотичних почуттів:

Любіть Україну, як сонце любіть,
як вітер, і трави, і води,
в годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди!.. [12, с. 147–148].

Минули роки, десятиліття... Прийшла нова біда, нове випробування. Проте загроза прийшла вже з іншої, несподіваної для України сторони – не з Заходу, а зі Сходу.

Важко переоцінити велику силу патріотичного впливу літератури, мистецтва, театру, кіно на сучасному етапі.

Так, у написаній у формі щоденника книзі «Приватний щоденник. Майдан. Війна» Марія Матіос висвітлює хроніку подій з кінця 2013 до середини 2015 року, їх вплив на історії українців і їхніх сімей.

У книзі «Гібридна війна: вижити і перемогти» Євген Магда намагається проаналізувати причини, через які Україна стала жертвою агресивної та провокативної поведінки Росії, наслідком якої стала гібридна війна.

У збірці «Волонтери. Мобілізація добра» відомі українські прозаїки і поети привертають увагу читача до феномена волонтерства в Україні.

Відомий тележурналіст Андрій Цаплиєнко створив новели про війну в Україні («Книга змін»).

За книгу «Аеропорт» автор Сергій Лойко, військовий журналіст, перекладач та фотограф, який готує репортажі із зон військово-політичних конфліктів, удостоївся однієї з найпрестижніших нагород в американській журналістиці – «The Bob Considine award» за репортаж «з приводу українського конфлікту, виділився серед інших своєю силою, достовірністю, оригінальністю, глибиною і тонкістю інтерпретації». В основу роману лягли події, що відбувалися на території України під час оборони Донецького аеропорту українськими кіборгами у вересні 2014 – лютому 2015 року. Сергій Лойко, єдиний з іноземних журналістів, хто в жовтні 2014 чотири дні був присутній в Донецькому аеропорті та бачив цю війну на власні очі, зазначає: «Це не хроніка, не розслідування, не літопис. Це художня вигадка, базована на реальних фактах».

Набула визнання книга Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» як мелодраматична розповідь про добровольця Романа, що потрапив в полон до сепаратистів та в полоні зустрів кохання. За два роки війни вийшло більше п'ятдесяти книг, що висвітлюють події на сході країни.

В бліндажах та окопах народжуються сучасні фронтові пісні. Пісня потрібна солдату не менше зброї. Вона надихає його, вселяє віру. Народна мудрість каже: «Солдат без пісні, що без гвинтівки». В сучасних бойових умовах ці слова не втратили своєї актуальності. Національно-патріотичний та військово-історичний зміст пісень та гарна музика при колективному виконанні мають великий виховний вплив, створюють настрій, збуджують патріотичні почуття. Вивчення та виконання таких пісень збагачує національно-патріотичний світогляд прикордонників.

Фронтові будні воїнів часто супроводжуються діяльністю поетів, музикантів, співаків. Співають різні пісні – і нові («Ти у зоні АТО», «Гей, соколи», «Сини», «Прокинсья, моя Україно», «Повертайся живим»), і ті, що вже давно стали всенародними («Червона рута», «Ой у лузі червона калина», «А мати жде», «Мамина сорочка»). Патріотичні пісні та гасла набули неабиякого поширення і на мирній території. Серед них пісні гурту «Океан Ельзи» Святослава Вакарчука («Не твоя війна»), гуртів «ТІК» («Запах війни», «Люби Ти Україну», «Історія»), «Еней» («Біля тополі»), «Гайдамаки» («Укроп», «Нашим пацанам»), «Друга Ріка» («Я чую»), Олександра Положинського («Земля»), Арсена Мізояна («Край землі»).

Особливо складне завдання випало на долю наших прикордонних військ. Газета «Правда» писала 24 червня 1941 року: «Як леви билися радянські прикордонники, які прийняли на себе перший неочікуваний удар підлого ворога. Безсмертною славою вкрили себе... бійці-прикордонники. Вони билися врукопашну, і лише через мертві їхні тіла міг ворог просуватися на п'ядь уперед». За мужність та героїзм, виявлені в перших боях з німецько-фашистськими загарбниками на кордоні, 826 воїнів-прикордонників були нагороджені орденами та медалями, 9 отримали звання Героя Радянського Союзу [13, с. 142]. За період Великої Вітчизняної війни більше 82 000 (52%) кадрових прикордонників увійшли до складу частин і з'єднань Червоної армії. Усього ж в боях із загарбниками брало участь 72% особового складу довоєнної чисельності прикордонних військ.

Бойові дії прикордонників на всіх ділянках західного кордону показали, що переважаючі сили ворога могли оточити та знищити застави, але були не в змозі заставити бійців скласти зброю і здатись. У перший день війни героїчно виявили себе бійці Кагульського прикордонного загону. Форсування річки Прут на ділянці 5-ї застави зустрічалося нищівним вогнем, і прикордонники повсякчас скидали ворога у воду. Лише через добу воїни відійшли на другий рубіж оборони. Звідти троє бійців – Констянтинов, Михальков, Бузицький зробили сміливу вилазку і підірвали залізничний міст, за що були удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

Десять годин обороняли заставу прикордонники під командуванням лейтенанта В. Усова, знищивши батальйон ворожих солдатів. За цей подвиг В. Усов удостоєний звання Героя Радянського Союзу посмертно. Мужньо боролись із ворогом бійці Володимир-Волинського прикордонного загону. Особливо виявили себе прикордонники застав, котрими командували старші лейтенанти А. К. Чумовицький, А. К. Неезжаний, лейтенанти Є. К. Уткін, Ф. М. Кузьмін. Одинадцять діб стримувала ворога заставка лейтенанта О. В. Лопатіна біля селища Скоморохи. Лише троє з 60 залишилися живими, але ворог теж зазнав важких втрат. Майже всі прикордонні застави вели нерівний бій віч-на-віч з ворогом, приковуючи до себе його сили. Та жодна з них не залишила без наказу своєї ділянки кордону.

З початком бойових дій прикордонні частини приступили до диверсійно-розвідувальних дій в тилу ворога. Особливо ця робота посилювалась із часом стабілізації фронту й організацією партизанського руху [14, с. 163–165]. Прикордонники мужньо виконували завдання, які покладалися на них.

Захищаючи територію України, героїчно виявили себе бійці 94-го прикордонного загону, що загинули біля станції Попельня Житомирської області. Героїчно захищали Київ бійці 92-го прикордонного полку під командуванням капітана Г. В. Черних. У складі героїчного гарнізону Одеси брали активну участь воїни 23-го прикордонного полку. Особливо відзначився прикордонник Мануйлов, який був розвідником. Про нього писалось в армійській газеті: «Кожна операція, кожен вихід у розвідку – це яскравий приклад мужності, котра властива тільки людям, безмежно відданим Батьківщині, своєму народу». Прикордонники виявили себе як відмінні артилеристи й танкісти, моряки і льотчики, снайпери і зв'язківці. Прикордонні полки брали участь у боях за Будапешт і Відень, у визволенні Варшави і Праги. Вступивши в бій у перші дні війни, вони закінчили її в переможеному Берліні.

8 травня 1945 року в Берлінському передмісті Карлхорст охорону приміщення військово-інженерного училища, де був підписаний акт про капітуляцію, несли прикордонники [14, с. 165]. За значний внесок у перемогу біля 20 тисяч прикордонників нагороджені орденами та медалями, біля 200 – удостоєні звання Героя Радянського Союзу. За успішне виконання бойових завдань 50 прикордонних частин нагороджені орденами, 32-м присвоєні почесні найменування [14, с. 166]. Мужність та самовідданість прикордонників у роки Великої Вітчизняної війни стала їх значним внеском у справу перемоги над фашизмом.

Водночас національна політика в СРСР мала шовіністичну, русифікаторську спрямованість, ...російський народ розглядався як старший брат. Бойові подвиги українців у радянських джерелах навмисно замовчувалася.

Чим далі відділяє нас час від подій Великої Вітчизняної війни, тим вагомішим постає перед сучасниками безсмертний подвиг покоління, яке розгромило фашизм і врятувало людство від рабства.

У романі «Прощання», написаному одразу після другої світової війни, О. Смирнов розмірковував про традиції, наступність поколінь: «Як буде на землі, у світі, коли роки через двадцять, тридцять, сорок після Перемоги один за одним повмирають учасники нинішньої війни, солдати і партизани... від старості, ран і хвороб? Що буде з народною пам'яттю? Хто збереже пам'ять очевидців і учасників війни? У життя прийдуть нові покоління. Чи збережуть вони народну пам'ять про ті часи, рівних яким, очевидно, немає в історії? Чи пам'ять буде тьмяніти? Глухнути і сліпнути? Не може цього бути!»

Сьогодні, у 2016 році, ми, український народ, знаємо, що побоювання О. Смирнова були марними. Пам'ять не потьмяніла. Вона живе. І навіть

більше того. Нове покоління гідно прийняло удар ворога, що зазіхнув на незалежність та територіальну цілісність України. Як і тоді в далекому 1941 році, прикордонники першими прийняли на себе, удар ворога.

Доречною є думка І. Грязнова, який зазначає, що виховний вплив військових традицій полягає, насамперед, у силі прикладу, який спонукає охоронців кордону йти по стопах своїх батьків і дідів, множити їх славні справи, беззавітно служити Батьківщині. Сила позитивного прикладу – величезна сила, а коли вона поєднується з любов'ю до Батьківщини, коли мотивами поведінки прикордонника, його дій стають шляхетні цілі, вона збільшується у багато разів [15, с. 237].

Історія прикордонного відомства багата військовими традиціями, у яких втілювалося все найкраще: безмежна відданість Батьківщині, висока пильність, професійна майстерність, героїзм та відвага. Вони відображають кращі звичаї нашого народу. Героїчний подвиг солдатів і офіцерів у зелених кашкетах є національною гордістю українського народу. Про подвиги та самопожертву охоронців кордону у роки Другої світової війни відомо з історії, а героїзм та мужність нинішніх захисників батьківської землі ми спостерігаємо кожного дня. У цьому міцному зв'язку поколінь наша сила, наша непереможність, велике щасливе майбутнє України.

Сьогодні наша країна та всі ми переживаємо нелегкі часи. Щодня, в непростих бойових умовах, під кулями і «Градами» терористів та іноземних найманців, ціною власного життя, прикордонники, стають риси захисника Батьківщини. Виконуючи свій обов'язок по захисту суверенітету та територіальної цілісності держави у південно-східних областях України прикордонники своїм героїзмом, мужністю та відвагою вписали славетну сторінку в історію України. Ми схилиємо голови перед патріотами, які до кінця виконали свій військовий обов'язок, до останнього подиху залишилися вірними священним зобов'язанням Військової Присяги і віддали найдорожче – своє життя – за Україну.

11 липня 2014 року, позиції зведеного загону українських прикордонників поблизу населеного пункту Зеленопілля, що на Луганщині, були вперше піддані масованому обстрілу з російських «Градів». У цей день захищаючи територіальну цілісність України на сході України загинули 7 прикордонників, ще 5 отримали поранення. Серед загиблих Героїв під Зеленопіллям, які ціною власного життя боронили священний та недоторканий кордон України, були генерал-майор Ігор Момот, майор Ігор Петрів, старший сержант Анатолій Луцко, сержанти Василь Поляков та Павло Лазаренко, молодші сержанти Вільгельм Штолцель і Дмитро Сирбу.

10 серпня 2014 року, під час артилерійського та мінометного обстрілу на ділянці відділу прикордонної служби «Станично-Луганське» сержанти В'ячеслав Акутін та Сергій Андрієнко мужньо та рішуче відбивали вогневі атаки, здійснювали безперервне спостереження за обстановкою та повітряним простором. Під час обстрілу, який продовжувався майже дві години, не шкодуючи власного життя, самовіддано прикривали собою своїх співслужбовців, чим врятували їм життя, а самі були смертельно поранені.

В серпні 2014 року частини Збройних Сил України та прикордонники, які перебували в оточенні в районі Должанського, Дьякова і Червонопартизанська, після 22-денної героїчної оборони державного кордону під постійними масованими обстрілами з боку терористів, з боями вийшли в район Савур-Могили та Амвросіївки. Прорив тривав три доби. Під час прориву з оточення у «довжанському котлі» загинув 21-річний молодший сержант Микола Антипов. Згадуючи героя-прикордонника, його командир сказав: «Микола є зразком справжнього мужнього українського чоловіка. В бою з підступним ворогом він віддав найдорожче – своє життя – за волю і незалежність рідної України, заради нашого майбутнього. Його героїчна смерть назавжди буде у нашій пам'яті, служитиме прикладом мужності та патріотизму для майбутніх поколінь...»

З моменту загострення ситуації в Донецькій та Луганській областях більше 15 тисяч прикордонників стійко стояли на відповідальних ділянках та мужньо виконували свої обов'язки. Під час бойових зіткнень та обстрілів 67 прикордонників загинули. Ще більше 400 військовослужбовців зазнали поранень, а 5 вважаються зниклими безвісти.

Протягом 2014–2016 років за мужність та героїзм під час виконання обов'язків в зоні проведення антитерористичної операції державними нагородами були відзначені більше 680 прикордонників, з яких 66 померли. Орденами «За мужність» були нагороджені 159 прикордонники, 30 військовослужбовців відзначені орденом Богдана Хмельницького та 9 – орденом Данила Галицького. Крім того, медалями «За військову службу», «Захиснику Вітчизни», «За бездоганну службу» нагороджено 476 прикордонників. Ще понад 3000 охоронців кордону отримали відомчі відзнаки. Прикордонним відомством вживаються всі необхідні заходи з надання допомоги та підтримки сімей загиблих воїнів-прикордонників. В органах та підрозділах Держприкордонслужби встановлюються пам'ятні знаки, меморіальні дошки та стенди загиблим охоронцям кордону. Ініціатива з увічнення пам'яті загиблих прикордонників підтримана та активно проводиться з органами місцевого самоврядування, закладами освіти та громадськими організаціями. В

школах, освітніх закладах, музеях проводяться тематичні уроки, вечори, присвячені пам'яті захисників.

Мужність та героїзм наших побратимів під час виконання бойового завдання є прикладом самовідданого служіння Батьківщині, Українському народові, патріотизму, стійкості в ім'я миру в нашій державі, в ім'я збереження цілісності України.

Отже, нині межі патріотизму розширились. У наші дні патріотизм передбачає здатність відстоювати суверенітет і цілісність своєї держави, служити на благо українського народу. Сучасні дослідження патріотизму охоплюють реалії суспільного життя в незалежній Україні. Саме тому сьогодні патріотизм має нове тлумачення.

Патріотизм, на нашу думку, – це сукупність моральних принципів, які характеризують ставлення людини до своєї землі, мови, історії та культури і мобілізують її на працю та служіння в ім'я народу, могутності своєї держави, її територіальної цілісності та суверенітету. Ці ставлення виявляються у комплексі суспільних почуттів, поглядів, переконань, способів дій та вчинків, що загалом називається любов'ю до Батьківщини.

Сьогодні український народ має право говорити про український патріотизм, що є однією з форм реалізації вищого національного інтересу, самому визначати своїх патріотів.

Висновок. Отже, в організації і проведенні патріотичного виховання військовослужбовців використання досвіду та досягнень рідного народу має неогічне значення. Люди, які ціною свого життя та здоров'я у жорстокій битві з ворогом вибороли для нас світле життя, безумовно потребують всебічної найширшої пошани. В умовах розбудови в Україні нового демократичного суспільства ми, нащадки славного героїчного етносу нашої нації, постійно маємо пам'ятати: без пам'яті нашого героїчного історичного минулого, вшанування подвигу пращурів не було б сьогодні сучасних героїв – патріотів, готових віддати власне життя за єдність нашої України, цілісність її кордонів, вмотивованих до подвигу в його сучасному розумінні. Взаємозв'язок і взаємозалежність цих категорій є перспективою подальших наукових пошуків проблеми.

Література

1. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави / В. Гонський // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9–14.
2. Дзюба В. М. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук / В. М. Дзюба. – Хмельницький, 2002. – 199 с.
3. Петронговський Р. Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників / Р. Р. Петронговський. – Житомир : Полісся, 2003. – 192 с.

4. Боровик О. В. Психологічні умови формування патріотичної свідомості учнів ліцеїв : дис. ... канд. психол. наук / О. В. Боровик. – Хмельницький, 2008. – 242 с.
5. Гарнійчук В. Прогностична модель виховання патріотизму старших підлітків у позаурочній діяльності / В. Гарнійчук // Рідна школа. – 2008. – № 11. – С. 30–33.
6. Коваль В. О. Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук / В. О. Коваль. – К., 1999. – 191 с.
7. 496. Якобсон П. М. Психология чувств и мотивации : избр. психолог. тр. – М.; Воронеж : Ин-т практ. психологии; МОДЭК, 1998. – 304 с.
8. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : дис. ... канд. пед. наук / М. М. Качур. – К., 2009. – 186 с.
9. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис в учнів шкіл-гімназій, ліцеїв : дис. ... канд. пед. наук / П. В. Онищук. – Луцьк, 1996. – 190 с.
10. История второй мировой войны 1939–1945 : в 12 т. – М. : Воениздат, 1975. – Т. 4. – 535 с.
11. Довженко О. Господи, пошли мені сили. Україна в огні : роман / О. Довженко. – Х. : Фоліо, 1994. – 655 с.
12. Сосюра В. Поезії / В. Сосюра. – К. : Рад. письменник, 1975. – С. 147–148.
13. Часовые советских границ : Краткий очерк истории пограничных войск СССР / В. С. Иванов, Ю. Г. Кисловский, В. Н. Андрианов и др. – М. : Политиздат, 1984. – 318 с.
14. Кабачинський М. І. Історія кордонів та Прикордонних військ України / М. І. Кабачинський. – Хмельницький : Хмельницька міська друкарня, 2000. – 216 с.
15. Грязнов І. О. Система морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія / І. О. Грязнов. – Хмельницький : НАДПСУ, 2004. – 370 с.

РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ПАТРИОТИЗМ» В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ПОДВИГА СОВРЕМЕННЫХ ПОГРАНИЧНИКОВ

В. И. Мирошниченко

В статье освещены особенности трактовки патриотизма в период второй мировой войны, а также в наше время, проведено сравнение основных источников тогдашнего и современного патриотизма, обращается внимание на вклад воинов-пограничников в дело победы над фашизмом, в защиту государственного суверенитета и целостности Украины. Автор подчеркивает необходимость исторической памяти, которая является основой культуры, связи поколений, патриотического воспитания современников.

Ключевые слова: патриотизм, патриот, патриотическое воспитание, пограничники, историческая память, подвиг.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «PATRIOTISM» IN THE CONTEXT OF THE HISTORICAL MEMORY OF THE SECOND WORLD WAR AND EXPLOIT OF MODERN BORDER GUARDS

V. Miroshnichenko

The article features the interpretation peculiarities of patriotism during the World War II, and in our time, the main sources of that time and modern patriotism have been compared, attention is drawn to the contribution of border guard warriors to the victory over fascism and defense of the national sovereignty and integrity of Ukraine.

Patriotism is understood as a set of moral principles that characterize the relationship of a man to his land, language, history and culture and mobilize him to work and serve in the name of the people, power of the state, its territorial integrity and sovereignty. These attitudes are displayed in a complex of social emotions, attitudes, beliefs, ways of action and behavior that is commonly called a love for the Motherland.

The heroic deed of officers and soldiers in green berets is the national pride of the Ukrainian people. We know from history about the feats and sacrifice of the border guards during the World War II, and the heroism and courage of the defenders of our Motherland we contemplate every day. The author emphasizes the importance of historical memory, which is the basis of culture, connection between generations and patriotic education of contemporaries.

Keywords: Patriotism, patriot, patriotic education, border guards, historical memory, heroic deed, courage.

Мирошніченко Валентина Іванівна – начальник кафедри теорії та історії держави і права та приватно-правових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна). E-mail: mvi_2016@ukr.net

Miroshnichenko Valentyna Ivanivna – Head of the Department of Theory and History of State and Law and Private-Law Sciences of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky (Khmelnysky, Ukraine). E-mail: mvi_2016@ukr.net